

Obeleževanje in spomin: Primer Branislave Sušnik

BARBARA PREGELJ IN FRANCISCO TOMSICH

*Z velikim brepenenjem in bolečino se je nenehno spominjala
svoje domovine, njene lege med čudovitimi gorami,
toplega vetra in sproščujočih voda.*
(Carlos Peris 2014: 14)

V pričujočem prispevku predstavlja rezultate triletnega raziskovanja življenja in dela Branislave Sušnik, ki se je začelo lokalno v Medvodah, v nadaljevanju pa seglo v slovenski in mednarodni prostor. Raziskovanje je potekalo postopno in strnjeno, v obliki različnih projektov, ki so se nadgrajevali in dopolnjevali, udejanjili pa so se v različnih oblikah in formatih. Temelje je postavila začetna transdisciplinarna raziskava iz leta 2019 *Namišljeni spomenik Branislave Sušnik*, katere glavni cilj je bil obrniti pot, ki jo je opravila Branislava Sušnik, ko je iz Medvod odšla v Sv. Marijo v Polju, Ljubljano, na Dunaj, v Rim, Švico ter naprej v svet

(Argentino in Paragvaj), ter jo z enakim raziskovalnim instrumentarijem, kot ga je uporabljala sama, vrniti v njen domači kraj. Zato je bilo med prebivalci Medvod opravljeno anketiranje, izvedli smo delavnico z medvoškimi osnovnošolci, razvijali zamisel o njenem spomeniku, rezultate projekta pa jeseni 2019 predstavili na razstavi in pogovorih v Knjižnici Medvode.

Leta 2020 smo raziskavo razširili v različne smeri: zbrano gradivo smo nadgradili s tistim, ki smo ga pridobili v okviru objavljenega mednarodnega razpisa, s katerim smo raziskovalce ter poznavalce življenja in dela Branislave Sušnik, ki so pisali in/ali risali o njej, pozvali, naj se nam oglasijo s svojimi prispevki. Prispevke raziskovalcev, umetnikov in pisateljev iz Slovenije in Paragvaja smo zbrali na dvojezičnem portalu *Bivališča Branislave Sušnik | Moradas de Branislava Sušnik* (<https://branislavasusnik.wordpress.com>). Na njem smo med 28. marcem (datumom njenega rojstva, katerega stoto obletnico smo obeleževali) in 28. aprilom (datumom njene smrti) 2020 objavili 31 izvirnih in doslej še neobjavljenih zgodb o njej, 31 pogledov (besedil, podob, dokumentov, videov), v katerih so nam umetniki, pisatelji in raziskovalci iz Slovenije in Paragvaja ponudili kalejdoskop, s katerim smo se približali delu, osebnosti in dediščini te slovensko-paragvajске znanstvenice. Julija 2020 smo v Medvodah, v Galeriji pod kozolcem, na prostem ob Sori, pripravili še umetniško-poučno razstavo z enakim naslovom, ki je po Medvodah in okolici (Zbilje, Žlebe) krožila kar dve leti. Do konca leta pa smo izdali še monografijo o njeni dvojni, slovensko-paragvajski identiteti z naslovom *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe, pričevanja / Moradas de Branislava Susnik: documentos, textos, imágenes, testimonios*, v katero smo dodali še nekaj gradiva in prispevkov, vse skupaj pa razdelili, kot je razvidno tudi iz podnaslova monografije, v različne tematske sklope.

Leta 2020 je začel nastajati dokumentarni film *Hiša med vodami*, s katerim se je naša raziskava vrnila v izvirno točko: Medvode, na sotočje rek Sore in Save, ter rojstno hišo Branislave Sušnik, ki jo je raziskovala antropologinja Henrike von Dewitz. Film je dokončno podobo dobil leta 2021, temelji pa na pogovorih s trenutnimi prebivalci te hiše, sosedi in prebivalci Medvod. Te prepreda z zgodovinskimi drobcami o kraju, kjer se je rodila Branislava Sušnik, ter pojasnjuje, zakaj preteklost v njem aktivira sedanost, zakaj se zgodbe ne končajo in zakaj se Branislava Sušnik lahko vrne v svojo rojstno hišo.

Oziranje na predmet našega raziskovalnega zanimanja in retrospektivna analiza rezultatov raziskovanja kažeta, da je bilo temeljno osišče našega zanimanja povezano s pojmovanjem spomina in spominjanja, pa tudi pozabe in pozabljanja, ki jih je treba postaviti v kontekst

obeleževanja stoletnice rojstva Branislave Sušnik. Ob tem je treba vprašanjema, s katerima smo se ukvarjali v procesu raziskovanja: Kam pridemo, če sledimo spominu? Kako nas kot skupnost in posameznike določa pozaba?, dodati še vprašanje: Ali lahko obeleževanje vpliva ter spremeni spomin in/ali pozabo? Premišljevanje o teh vprašanjih v navezavi s konkretnim prostorom (in časom) njenega rojstnega kraja tvori jedro tega prispevka.

POZABLJENA BRANISLAVA SUŠNIK

Spomin nastaja na presečišču med individualnim in kolektivnim. Medtem ko je osebni spomin vezan na kognitivne zmožnosti posameznika, izmuzljiv, selektiven ter pogojen z njegovim edinstvenim psihičnim ustrojem, predvsem kolektivni spomin postaja osrednje vprašanje humanističnih in družboslovnih razprav, zlasti s področja zgodovinopisja in antropologije (Mahnič 2019: 7). Obenem ista avtorica opozarja, da lahko kolektivni spomin »poteka zgolj kot dogovorno skupno kome-moriranje« (Jerše, navedeno po Mahnič 2019: 8), ki je vedno odvisno od družbe, hkrati pa je tudi na ravni skupnosti ne nazadnje vedno posameznik tisti, ki se spominja (Crane, navedeno po Mahnič 2019: 8).

Drugi, nasprotni pol spomina je pozaba, ki je še posebej pomenljiva v skrbno načrtovani dominantni naraciji,¹ kjer poudarki in izpusti niso naključni. Prostor je torej, kot še trdi kulturna zgodovinarica Kaja Širok, objekt študije spomina.

Pozaba igra aktivno vlogo v izgradnji selektivnih diskurzov o preteklosti. Odsotni spomini, pozabljeni dogodki, izbrisane podobe preteklosti nosijo pomenske vrednosti, ki jih moramo enačiti s tistimi dogodki, ki jih skupine poudarjajo in obeležujejo – torej z aktivno ohranjenimi spomini. Ricoeur jih utemeljuje kot žrtve prostorov, kjer se v temeljnih naracijah o legitimizaciji skupine v prostoru ohranjajo zgolj pozitivne (izbrane) podobe, izpuščajo pa tisti dogodki preteklosti, ki to naracijo ogrožajo (Ricoeur 2004) (Širok 2012: 634).

Iz bibliografije, ki smo jo zbrali na začetku raziskave in je v zavihku o Branislavi Sušnik objavljena na portalu *Bivališča Branislave Sušnik | Moradas de Branislava Sušnik*, je razvidno, da so raziskave in prispevki v slovenščini o njej razmeroma redki. Na spletni strani so

1 Pojem povzemava po Kaji Širok, ki v svoji rabi sledi določitvi pojma Barbare Miztal v pomenu spomina v rabi političnih elit, ki oblikuje in ohranja želeno politično podobo (Širok 2012: 633).

navedeni po abecedi, tokrat pa jih navajava kronološko: podpisujejo jih Tine Debeljak (prvi prispevek je izšel leta 1958 v reviji *Meddobja*,² pozneje je o njej pisal še v reviji *Svobodna Slovenija*), Irene Mislej (pripravila je več prispevkov, prva objava je iz leta 1993), Blaž Telban (1993), Ralf Čeplak Mencin (1997), Maja Rijavec (diplomsko delo o Branislavi Sušnik iz leta 2000), Helena Janežič (2010), Jožica Grgič (2011), Ingrid Mager (2011), Marko Jenšterle (2012), Aleksandra Saksida (2012; avtorica je o Branislavi Sušnik pripravila tudi magistrsko nalogo) ter Neža Mrevlje (2019). Leta 2010 je bila v NUK razstava »Med Indijance«, ki jo je pripravila Helena Janežič, istega leta je Matjaž Žbontar o Sušnik posnel dokumentarni film *Šaman-ka Branka*. Razstavo *La Doctora* je o njej leta 2020 pripravil Slovenski etnografski muzej. Otvoritev so spremljali različni dogodki in intervjuji Marije Mojce Terčelj, ki je razstavo pripravila. Navedeni prispevki o Branislavi Sušnik govorijo kot o zamolčani, pozabljeni znanstvenici, pripovedujejo tudi o njeni drugačnosti, na kar aludira naslov enega od prispevkov, ki jo je s španskim poimenovanjem za čudakinjo označil kar za »*bicho raro*«, hkrati pa kronologija objav kaže njihovo zgoščanje (to velja tako za objave kot dogodke) ob nekaterih obletnicah: obeleževanje evropskega odkritja Amerike ter devetdesete in stote obletnice rojstva Branislave Sušnik.

Posebno pozornost si zasluži umetniško delo Tadeja Pogačarja *Pozor! Ženska v mestu* iz leta 2008, saj z umetniškimi sredstvi izredno nazorno izpostavlja odsotnost Branislave Sušnik v slovenskem prostoru. Pogačar je v svojem umetniškem delu predlagal preimenovanje osmih ulic in trgov v središču Ljubljane z imeni osmih žensk, ki jim nacionalno imenoslovje ne odmerja tolikšne pozornosti, kot bi si jo zaradi pomena svojega dela zaslužile, še posebej v primerjavi z moškimi. Branislava Sušnik je bila ena od njih,³ in ulica, ki ji jo je namenil umetnik, je bila ena glavnih mestnih vpadnic, Slovenska cesta. Delo Tadeja Pogačarja, ki je zasnovano kot projekt, s katerim želi opozoriti na pomenljivo umanjkanje, poudarjanje in preizpraševanje interesov, motivov in moči, ki določajo politike umetniških institucij (muzejev, galerij, ministrstev, uradov in umetnostne zgodovine), pa govori tudi

2 V reviji *Meddobja* so o njej pisali večkrat, med drugim v letih 2009 in 2020. Čeprav so ti prispevki nastali v slovenščini, v slovenskem prostoru skorajda niso doživeli odziva. Enako ugotavlja za besedila, ki jih je Sušnik napisala v slovenščini in so izšla v Argentini, širšemu slovenskemu prostoru pa so zares dostopna šele v zadnjem času (Pregelj 2020: 83).

3 Druge so še: Alma Karlin (pisateljica in popotnica, 1889–1950), Ljuba Prenner (odvetnica in pisateljica, 1906–1977), Elvira Dolinar (aktivistka, 1870–1961), Ivana Kobilca (slikarka, 1861–1926), Pia Mlakar (balerina, 1908–2000), Ita Rina (igralka, 1907–1979) in Angela Vode (aktivistka, 1892–1985) (Tomsich 2020b: 160).

o lokalnem in regionalnem kontekstu, v katerem je bilo (in je še) preimenovanje aktualno in prav nič nedolžno: zrcali in kaže spremembe in politične boje, ki zadevajo nas vse (Tomsich 2020b: 158–59).

V času priprav na obeleževanje stote obletnice rojstva Branislave Sušnik se je začela tudi raziskava *Namišljeni spomenik Branislave Sušnik*, ki je vprašanja predstavljanja, spomina, javnega prostora in uporabe zgodovine povezala z umetniškim ustvarjanjem ter zamislijo, da bi s sociološkimi in antropološkimi orodji v rojstnem kraju Branislave Sušnik raziskali, kaj je ostalo o njej in kaj zanj pomeni. Tako je vznikla zamisel o izvedbi ankete med prebivalci Medvod. Sestavljalo jo je šest vprašanj: *Naštejte nekaj najbolj znanih Medvoščanov; Veste, kdo je Branislava Sušnik?; Če ste na prejšnje vprašanje odgovorili pritrdilno, na kratko napišite, kaj veste o njej; Na kaj najprej pomislite, ko pomislite nanjo?; S čim jo povezujete?; Hranite kakšen dokument, predmet, fotografijo, knjigo, podobo, torej nekaj, kar je povezano z Branislavo Sušnik, ste o njej slišali kakšno pripoved, morda zgodbo?; Kako bi bil videti njen morebiten spomenik?*

O RAZISKAVI NAMIŠLJENI SPOMENIK BRANISLAVI SUŠNIK

Septembra 2019 smo v Medvodah prek OŠ Medvode in Knjižnice Medvode razdelili okoli štiristo anketnih vprašalnikov, anketiranci pa so nam jih izpolnjenih vrnil 191. Ob tedanjem številu prebivalcev Medvod (16.346) je ta številka zagotovila dovoljšno reprezentativnost ob upoštevanju 10-odstotne napake. Anketo smo zasnovali tako, da smo najprej dobili širšo sliko o ljudeh, ki so v Medvodah prepoznavni: zanimalo nas je, kdo so ti ljudje in s čim se ukvarjajo. Hoteli smo vedeti tudi, ali bo drugo vprašanje vplivalo na odgovore pri prvem vprašanju. Drugo vprašanje je bilo selektivno, saj smo anketirance in anketiranke spraševali, ali poznajo Branislavo Sušnik. Pričakovali smo torej, da bodo tisti anketiranci in anketiranke, ki Branislave Sušnik ne poznajo, po odgovoru na to vprašanje prenehali izpolnjevati anketo. Vsa naslednja vprašanja so bila bolj konkretno povezana z Branislavo Sušnik. Na podlagi literature, ki smo jo proučili, smo domnevali, da jo ljudje slabo poznajo, zato ne bodo imeli dokumentov ali stvari, ki bi bile z njo povezane. Četrto vprašanje, v katerem smo spraševali, kako si jo predstavljajo, je bilo zastavljeno odprto, saj smo želeli, da anketiranci vprašanje razumejo dobesedno ali v prenesenem pomenu. Zadnje vprašanje je bilo povezano s četrtim, a še bolj odprto, obenem pa bolj usmerjeno v konkreten spomenik.

Kot smo predvidevali, smo največ odgovorov dobili na prvo anketno vprašanje. Nabor znanih Medvoščanov je pester, kljub temu pa izstopa ime duhovnika Jakoba Aljaža, ki sta ga navedla 102 anketiranci, sledita mu partizan in narodni heroj Franc Rozman Stane z 52 omembami ter medvoški župan Nejc Smole s 46 omembami. Za njimi število navedb močno upade: Branislavo Sušnik, denimo, je omenilo 14 anketirank in anketirancev. Med Medvoščani so ob teh najbolj prepoznavni športniki, a število omemb njihovih imen – razen pri prvo navedeni Anamariji Lampič – ne dosega števila deset (Peter John Stevens), ki jim sledita umetnik starejše generacije France Rotar in igralec Janez Škof. Pomenljiv je odgovor na drugo vprašanje, ali anketiranci in anketiranke poznajo Branislavo Sušnik. Čeprav smo jih prosili, naj odgovarjajo brez pomoči svetovnega spleta, odgovori na tretje vprašanje, kaj vedo o Branislavi Sušnik, kažejo, da se tega niso povsem držali. Tisti, ki so odgovarjali, so jo omenjali kot antropologinjo ter pripisali nekaj podatkov iz njenega življenja. To se nam zdi pomenljivo, saj kaže na to, da smo s svojimi vprašanji pri ljudeh vzbudili zanimanje.

Zadnje vprašanje v anketi se je glasilo: Kako bi bil videti morebiten spomenik Branislavi Sušnik? Nanj je odgovorilo 14 oseb, kar ustreza številu oseb, ki so zatrdile, da so že slišale za Branislavo Sušnik, vendar te osebe niso bile iste. Preostali anketiranci so v to rubriko zapisali pomenljivi »ne vem«, jo pustili prazno ali jo v odgovor prečrtali (Pregelj in Tomsich 2020b: 135–39). Kako smo analizirali in v projektu uporabili odgovore, popisujeva v nadaljevanju, za zdaj pa naj skleneva z ugotovitvijo, da se je tudi v naši raziskavi izkazalo, da prostor kot predmet študije spomina ponuja možnost raziskovanja in interpretacije odnosa skupnosti do lastne preteklosti, selekcije dogodkov, ki utrjujejo izgradnjo identitete skupnosti, ter naracije, ki spremlja selektivne zgodbe, ki jo tvorijo (Širok 2012: 633). Rezultati in analiza naše ankete ter pregled strokovne literature kažejo, da je v splošnem mogoče pritrditi Henrike von Dewitz, ki je ob dokumentarnem filmu *Hiša med vodami* zapisala:

Skoraj nihče od intervjuvancev v dokumentarnem filmu dotlej ni slišal zanjo. Zelo mi je ugajala odkritost, s katero so pred kamero priznali, da o Sušnikovi ne vedo ničesar. To je v resnici zrcalo slovenske družbe: odkar smo se začeli ukvarjati z življenjem Branislave Sušnik, je večina ljudi priznala prav to (020: 218).

OBELEŽEVANJE SPOMINA NA BRANISLAVO SUŠNIK

Spomin je torej povezan s kraji in predmeti (Berliner, navedeno po Mahnič 2019: 7): predmeti so generatorji spomina (Pearce, navedeno

po Kos 2019: 235); spomin sicer deluje skoznje, a ker je temelj spomina čas, imajo predmeti hkrati sposobnost akumuliranja časa in heterotopije, s čimer prostori pridobijo dodatne pomeni (Kos 2019: 236). V tem smislu so še posebej zanimivi javni spomeniki, ki so »produkt mediacij med skupnostjo in njenim kolektivnim spominom, so otipljivi predmeti, ki utrjujejo in utemeljujejo skrbno zapisane historične naracije« (Širok 2012: 633). Ker so »varuhi podob preteklosti v javnem prostoru« in predstavljajo »materialno izgradnjo akta spominjanja« (Širok 2012: 631), njihova analiza ne razkriva le tega, kaj določa dominantno naracijo, pač pa tudi različne razpoke v zgodbi, ki jih ta skuša prikriti. Ta kombinacija vidikov, povezanih z vizualno kulturo, reprezentacijo, spominom, institucionalnostjo, objektivno manifestacijo moči, rabo javnega prostora itd., je iz pojma spomenika ter sedanjih, preteklih in prihodnjih praks njegovega postavljanja v zadnjih desetletjih ustvarila bogat predmet raziskovanja, saj so vsi ti pojmi ključno povezani tudi s pojmom sodobne umetnosti.

Te premise so tesno povezane z enim od že omenjenih temeljnih osišč naše raziskave: željo po metaforični vrnitvi Branislave Sušnik v njeno domovino, s tem pa s poskusom, da bi obrnili tako njeno življenjsko pot kot tudi predmet raziskave. To pomeni, da v Medvodah med letoma 2019 in 2021 simbolična repatriacija Branislave Sušnik terja etnološke, sociozgodovinske in jezikoslovne metode, ki jih ne apliciramo več na staroselska ljudstva na drugi strani sveta, s čimer se izognemo eksotizaciji. Obenem staroselsko⁴ prebivalstvo Medvod na tak način dobi značaj nepričakovane drugosti in eksotičnosti. Znotraj tega konceptualnega okvira so bile aktivnosti, s katerimi smo izvedli ta poskus, v veliki meri prevzete iz tradicije, metod in formatov sodobne umetnosti ter različnih oblik umetniškega raziskovanja. Dobro jih ponazarja osnutek spomenika Branislavi Sušnik iz leta 2019, ki je nastal v okviru naše raziskave. Opis tega projekta sledi trojni strukturi »na-log« umetniškega raziskovanja, kot jih je opredelila Mika Hannula:

Umetniki raziskovalci imajo vsaj tri prepletene naloge. Prvič, razviti in izpopolniti morajo svojo umetniško obrt, ustvarjalnost in konceptualno razmišljanje, in sicer tako, da ustvarjajo in mislijo umetnost (jo konceptualizirajo) z razvijanjem osebnega besedišča o umetnosti in njenem svetu. Poleg tega morajo prispevati k akademski skupnosti

4 Že začudenje, ki bi ga pri Slovencih povzročila uporaba besede »staroselski«, je pomenljivo, kajti gre za enako začudenje, na katero je mogoče naleteti povsod in je izhodišče izzivov, s katerimi se srečuje etnozgodovina: migracije, selitve prebivalstva, politična in ekonomska zaveznštva, vojne in zavojevanja ter pandemije so le nekateri dejavniki, ki problematizirajo in razblinijo pojme, kot so »staroselci«, »izvirni« ipd.

in se oddolžiti svojim kolegom z razpravami, s čimer pomagajo graditi še ne zelo močne akademske skupnosti, ki se posvečajo umetniškemu raziskovanju. Tretjič, komunicirati morajo z umetniki in s širšo javnostjo, kar bi lahko imenovali »izobraževanje občinstva« (2014: xiii).

Če ta članek sega na področje druge naloge umetnosti, je treba na tem mestu podrobneje razložiti še prvo in tretjo nalogo. Zasnovo spomenika Branislavi Sušnik je namreč treba razumeti v okviru dveh ključnih elementov »osebnega umetniškega besedišča« Francisca Tomsicha, avtorja zasnove spomenika, ki sta določila tudi izbiro strategij in metod. Prvi je že omenjeni argument obrata, ki je povezan z zavestno rabo dialektičnega mišljenja. Drugi je vprašanje produkcije in/ali iskanja konsenza, ki ga je treba razumeti kot dogovor, ki ga podajo vsi člani skupnosti (in v tem smislu je nasprotje paradigme demokratičnosti):

Ciljni in kritičen pretres koncepta spomenika zato predstavlja eno od osišč projekta, v katerega se je usmerila raziskava [...] ta pa je povezan z vprašanji predstavljanja, spomina, javnega prostora in uporabe zgodovine tako v dobrem kot slabem smislu. Ko so se ta vprašanja srečala s staro Franciscovo obsedenostjo s konsenzom, povezanim z umetniškim ustvarjanjem (Je mogoče v skupnosti določiti, kaj naj se upodobi, kako, zakaj, kdaj in s kakšnim namenom?), in z zamislijo, da bi s sociološkimi in antropološkimi orodji raziskali, kaj je v Medvodah, rojstnem kraju Branislave Sušnik, ostalo o njej in kaj zanj pomeni (če sploh kaj), je vzniknila zamisel o izvedbi ankete med prebivalci Medvod (Pregelj in Tomsich 2020b: 135).

Anketa je bila torej način spoznavanja, kakšni modeli spomenika bi bili v preučevanju družbenem polju zanimivi (in bi pomenili nejasne, internalizirane in akritične konsenze) ter obenem orodje za predstavitev predloga – drugačnega predloga, ki sicer izhaja iz istega polja, a hkrati preizprašuje splošno sprejete koncepte spomenika. Zato smo v zadnjem anketnem vprašanju spraševali, kako si anketiranci in anketiranke predstavljajo spomenik tej antropologinji. Četudi je bilo odgovorov malo (14), ti večinoma odražajo splošno sprejeto idejo »spomenika«, s tem pa tudi ozadje ali splošno sprejeti družbeni dogovor o tem, kakšen naj bi spomenik sploh bil, pri čemer se ta nekritično prenaša prek šolskega sistema in skozi neposredne izkušnje s spomeniki v javnem prostoru.

Poudariti je še treba, da ta konsenz spodbuja tudi majhno število spomenikov ženskam, zlasti znanstvenicam, kar odražajo tudi gesla v slovarjih: spomenik je v španščini opredeljen kot »javno in vidno delo v spomin na nekoga ali neko stvar« (*obra pública y patente, en memoria de alguien o de algo*), v slovenščini pa kot »kiparsko ali arhitekturno

delo v spomin na določeno osebo, določen dogodek» (SSKJ). V obeh jezikih beseda spomenik vsebuje indoevropski koren *men, kar pomeni misliti, in pojem spomina.

Po splošnem prepričanju je spomenik določeni osebi povezan s pojmom portreta in s specifično tradicijo portreta v določeni kulturi, hkrati pa s pojmi čvrstosti, trdnosti in stalnosti. Ne nazadnje so s pojmom spomenika povezani glagoli, kot so: postaviti, zgraditi, stati. Zato bi bilo treba te koncepte in ustaljena pojmovanja premisliti, pregledati in soočiti z drugačnimi načini razmišljanja o tem, kaj in kakšen je spomenik, zakaj nastane, čemu služi (pa tudi, zakaj v njem uživamo) ter kakšne pojme preteklosti, sedanjosti in prihodnosti predstavlja in/ali poudarja. Nabor odgovorov na vprašanje iz naše ankete sega od preproste besede ali formalnega koncepta (kip; plošča z napisom) do nanašanja na način predstavljanja (ženska podoba, žena s staroselci) in vsebovanja zanimivih napotkov o tem, kaj naj bo ali ima spomenik (v nobenem odgovoru ni napisano, česa naj nima): spomenik bi moral izraziti živahnost oziroma vitalnost Branislave Sušnik in nekaj, kar nas spominja na njene slovenske vzornike; prikazoval naj bi njeno delo in imel pridih Južne Amerike. Dva odgovora sta povezana s portretom in enim temeljnih elementov portretne tradicije, značilnim predmetom, ki naj ga oseba iz Medvod leta 2019 takoj prepozna: Branislava Sušnik kot popotnica (s klobukom na glavi); kip njenega telesa s knjigo in pisalom v roki. Eden od odgovorov prav genialno povzema vse naše dileme: Spomenik Branislavi Sušnik naj bo tak kot ona.

Pomenljivo je, da v nobenem odgovoru niso bili zajeti materiali in kraj postavitve (z izjemo enega, kjer je pisalo, naj stoji v Medvodah). Izjema je bil le eden od odgovorov, kjer je preprosto pisalo: reka, ki teče, sotočje (Pregelj in Tomsich 2020b: 136–39). Ta odgovor je navdihnil Francisca Tomsicha, da je zasnoval spomenik Branislavi Sušnik (Slika 1) in spisal besedilo zasnove.

ZASNOVA SPOMENIKA BRANISLAVI SUŠNIK

Vzamemo višino najvišjega slovenskega vrha Triglava. To višino 2864 metrov delimo z dve. Določimo geografsko točko natanko na sotočju obeh rek. Od te točke odmerimo 1432 metrov navzgor po reki Sori in ravno tolikšno število metrov navzgor po reki Savi. Razdalja med temi točkami se imenuje Spomenik Branislavi Sušnik. Nanj opozarja napis, ki visi na drevesu ob sotočju.

ZASNOVA SPOMENIKA BRANISLAVI SUŠNIK

Vzamemo višino najvišjega slovenskega vrha Triglava.
To višino 2864 metrov delimo z dve.
Določimo geografsko točko natanko na sotočju obeh rek.
Od te točke odmerimo 1432 metrov navzgor po reki Sori.
in ravno tolikšno število metrov navzgor po reki Savi.
Razdalja med temi točkami se imenuje Spomenik Branislavi Sušnik.
Nanj opozarja napis, ki visi na drevesu ob sotočju.

PROYECTO DE MONUMENTO A BRANISLAVA SUSNIK

Tomamos la altura del pico más alto de Eslovenia, Triglav.
Dividimos esta altura de 2864 metros entre dos.
Determinamos el punto geográfico exacto de la confluencia de los ríos Sora y Sava, en Medvode.
Desde este punto, medimos 1432 metros río arriba en el Sora y exactamente el mismo número de metros río arriba en el Sava.
La distancia entre estos puntos se nombra *Monumento a Branislava Susnik*.
Se señaliza con una inscripción colgada de un árbol situado en el lugar de la confluencia.

Slika 1: Francisco Tomsich, Zasnova spomenika Branislavi Sušnik / Proyecto de monumento a Branislava Susnik, 2019. Vir: *Bivališča Branislave Sušnik* = *Moradas de Branislava Susnik*, 2020.

Voda, osrednji element vseh konceptualnih faz našega dela, tako postane snov spomenika, nanj pa opozarja napis na drevesu, ki raste na konici zemlje, segajoči v sotočje rek Sore in Save, kakih štiristo metrov od rojstne hiše Branislave Sušnik. Voda namreč predstavlja ženski princip, ki je v neposrednem nasprotju z moškimi atributi znamenitega Medvoščana Jakoba Aljaža, ki je kupil vrh gore Triglav (2864mnm) in ki ga prebivalci Medvoda po rezultatih ankete najbolje poznajo (Pregelj 2020: 149–52). Seveda ne gre za katero koli goro, temveč za slovenski nacionalni simbol. Triglav je stalnica slovenske umetnosti, še posebej po zaslugi umetniške skupine OHO, ki je bila dejavna približno med letoma 1966 in 1971, ko je uporaba Triglava začela dobivati tudi kritične odtenke, ki jih je pogosto določala predvsem ironija, značilna tudi za prisvojitve gore s strani sodobnih

umetnikov v zadnjih desetletjih.⁵ Zato na ilustraciji zasnove spomenika tudi shematska upodobitev Triglava ni povzeta po kaki podobi ali upodobitvi same gore, temveč po fotografiji dogodka, ki ga je OHO izvedel 30. decembra 1968, na katerem so se umetniki Milenko Matanović, David Nez in Drago Dellabernardina postavili na osrednji ljubljanski trg in se prekrili s črno tkanino, iz katere so molele le tri njihove glave. V zasnovi svojega spomenika je Francisco Tomsich višino gore razdelil na dva dela in ga pretvoril v dve dolžini, s katerima je, izhajajoč iz sotočja rek v Medvodah, narisal trikotnik z očitnimi referencami (ki je hkrati ilustracija najosnovnejših ženskih atributov, npr., v glineni figuri). Simbolna dematerializacija gore je tako popolna, saj voda teče, spomenik pa je to odtekanje, ki ga uokvirja abstrakcija, povezana s specifičnim ozemljem.

Kaj storiti z zasnovo spomenika, še posebej če skuša ta iskati konsenz? To vprašanje nas pripelje do tretje naloge, do pedagoške dimenzije umetniškega raziskovanja. Zasnova Spomenika Branislavi Sušnik je konkreten predlog in kot takšen je bil v Medvodah razstavljen ob dveh različnih priložnostih – prvič v okviru razstave *Branislava Sušnik med vodami* v Knjižnici Medvode oktobra in novembra 2019. S to razstavo, ki je potekala pred uradnimi dogodki, načrtovanimi v letu 2020, je naš projekt, ki je bil že prisoten v družbenem polju Medvod prek delavnice z osnovnošolci in anketiranja ter vrste drugih, težje merljivih dogodkov, o katerih so poročali lokalni tiskani medij, radio in televizija, postal dejavni graditelj pomena Branislave Sušnik v lokalnem okolju, s tem pa smo tudi mi začeli pomembno vplivati na predmet našega raziskovanja, tj. na oblikovanje spomina na in o Branislavi Sušnik v Medvodah.

Druga javna predstavitev zasnove spomenika Branislavi Sušnik je v okviru uradnega obeleževanja potekala julija 2020 v okviru bolj poučne razstave *Bivališča Branislave Sušnik*, ki smo jo pripravili ob podpori lokalne oblasti v Medvodah in je potekala istočasno z obeleževanjem spomina na Branislavo Sušnik. V tem kontekstu je zasnova spomenika dobila paradoksalen pomen, saj je bila po eni strani del omenjenih uradnih dogodkov, po drugi strani pa je preizpraševala idejo spomenika, ki so ga zasnovali in udejanjili prav z njimi. Naše zasnove spomenika pri tem niso upoštevali. Vse to je še utrdilo dejanje, ki ga popisujeva v nadaljevanju; še bolj je poudarilo dihoto-mijo med moškim in ženskim principom, o kateri je v svojem blogu pisala Barbara Pregelj, ter utrdilo obrobno mesto Branislave Sušnik v slovenski kulturi, o katerem je Francisco Tomsich zapisal:

5 Na to tradicijo so aludirali številni umetniki, med drugimi skupina IRWIN (leta 2004) in Janez Janša (leta 2007).

Njena besedilna odsotnost, njena simbolna podrejenost, ki smo jo skušali analizirati in preveriti v različnih zapisih kolektivne raziskave, merijo proti nevarnosti diplomatske korektnosti, manipulacije in simplifikacije njenih političnih idej, zamolčevanja nekega dela njene zgodbe. In predvsem to moramo v Sloveniji preprečiti, kjer nikoli, kljub ugodnemu vetru, ne bo zasedla osrednje, dejavne, preoblikovalske vloge, ki ga ponovno branje in asimilacija njene misli zaseda in ga bo še zasedala v Paragvaju (2020a: 65).

POGLED V NARACIJO MEDVOŠKEGA PROSTORA PO SKLENITVI OBELEŽEVANJA

Branislave Sušnik se je v letu obeleževanja stote obletnice rojstva spomnila tudi občina Medvode, ki je ob občinskem dnevu po njej poimenovala edini park v mestu, v njem pa postavila informativno tablo (Slika 2). Hkrati je ob obeleževanju občinskega praznika potekalo svečano odkritje spominske plošče Branislavi Sušnik, kar je Nejc Smole, župan občine Medvode, pospremil z naslednjimi besedami:

Gre za simbolno potezo lokalne skupnosti, Občine Medvode, ki je dr. Branislavi Sušnik s poimenovanjem parka po njej dala mesto, ki ji pripada. Kot prva je postala tudi obraz sotočja. Je ena izmed tistih Slovencev, ki včasih niso bili prerok v svoji domovini, ampak veliko uspešnejši drugje. Iz njene zgodbe se lahko veliko naučimo (Bertoncelj 2020).

Slika 2: Park dr. Branislave Sušnik v Medvodah z informativno tablo. Fotografija: Filip Balog.

Že leta 2021, ravno tako ob občinskem prazniku, so spominsko ploščo Branislavi Sušnik prestavili na drugo mesto in jo nadomestili s spominsko ploščo Jakobu Aljažu. Župan je v intervjuju pred občinskim praznikom o spominski plošči povedal: »Jakobu Aljažu na čast bomo odkrili novo spominsko ploščo na Obrazih sotočja. Pridružil se bo Branislavi Sušnik. Priložnost občinskega praznika bomo izkoristili za odprtje še ene nove pridobitve za knjižnico, in sicer Stolpa upanja« (Bertoncelj 2021a: 5).

Razpis za Stolp upanja, piše na spletni strani občine Medvode, je ob 240. obletnici prvega vzpona na Triglav in v čast velikemu dejanju občinskega zavetnika Jakoba Aljaža jeseni 2018 objavil Javni zavod Sotočje Medvode. »Zmagovalna idejna zasnova preko večplastnosti spomenika zajame naravno značilnost gorovij, ki obdajajo Medvode oziroma so vidne iz Medvod: Julijske Alpe, Kamniško Savinjske Alpe in Polhograjsko hribovje s poudarkom na Triglavu, katerega vrh je odkupil Jakob Aljaž in ga podaril planincem.« V julijski številki Sotočja 2021 je bila objavljena fotografija plošče (Slika 3) in Stolpa upanja, ob fotografiji pa je bilo pripisano pojasnilo: »Na steni Obrazi sotočja so odkrili spominsko ploščo Jakobu Aljažu, v neposredni bližini (levo) pa v njegov spomin postavili Stolp upanja« (Bertoncelj 2021b: 5).

Slika 3: Na steni Obrazi sotočja so odkrili spominsko ploščo Jakobu Aljažu, v neposredni bližini (levo) pa postavili Stolp upanja. Fotografija: Peter Košenina.

S tem je prostor Medvod ravno v tistem delu, kjer se razteza spomenik Branislavi Sušnik, kot ga je oblikoval Francisco Tomsich, dobil novo podobo, ki ustvarja napetost in protislovja, s tem pa utrdil naracijo iz časa pred obeleževanjem stote obletnice rojstva Branislave

Sušnik, kot sta jo že izrisala anketa med Medvoščani in blog Barbare Pregelj. Obenem pa vseeno ni mogoče zanikati, da ob tej sobiva tudi drugačen pogled na slovensko-paragvajsko antropologinjo, ki jo je vsebovala tudi ideja spomenika, ki jo je zasnoval Tomsich: vklesana je v kamen, vlita v bron, hkrati pa s svojo fluidnostjo, tekočnostjo, poudarja večpomenskost prostora med vodami. Naj zato svoj prispevek skleneva z besedami Kaje Širok:

Analiza naracij, ki opisujejo, kako ljudje dojemajo svoj prostor in percipirajo urbane pokrajine, namreč nudi vpogled v otipljive manifestacije delovanja »spomina« na preteklost, bodisi kot prostore vzajemnih odnosov kot izključevalcev interpretacij o preteklosti. Materialni artefakti, ki kličejo po obujanju preteklosti, so *per se* katalizatorji spominskih zgodb, ki pripadnikom skupnosti podajajo kodirane interpretacije o preteklosti in emocionalno delujejo na (ne)pripadnike kolektivnih skupnosti (2012: 633).

Slika 4: Stolp upanja v Medvodah. Fotografija: Henrike von Dewitz, 2021.

Slika 5: Spominska plošča dr. Branislavi Sušnik na prvem mestu Obrazov sotočja. Fotografija: Henrike von Dewitz, 2020.

LITERATURA IN VIRI

- Bertoncelj, Maja 2020 'Obudili spomin na Branislavo Sušnik.' *Gorenjski glas*. Vir: <https://www.gorenjskiglas.si/article/20200709/C/200709811/1020/obudili-spomin-na-branislavo-susnik>.
- Bertoncelj, Maja 2021a 'Nejc Smole, župan občine Medvode: Slavljencu bodo odkrili spominsko ploščo.' *Sotočje: priloga Gorenjskega glasa o občini Medvode*, 6, junij, str. 4–5.
- Bertoncelj, Maja 2021b 'Deset občinskih nagrajencev.' *Sotočje: priloga Gorenjskega glasa o občini Medvode*, 7. julij, str. 5.
- Dewitz, Henrike von 2020 'Dokumentarni film *Hiša med vodami / Casa entre aguas*.' V: *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe, pričevanja / Moradas de Branislava Sušnik: documentos, textos, imágenes, testimonios*. Medvode: Malinc. Str. 217–21.
- Dewitz, Henrike von 2021 *Hiša med vodami*. Dokumentarni film. Medvode, Izola.
- Hannula, Mika, Juha Suoranta in Tere Vadén 2014 *Artistic research methodology: Narrative, Power and the Public*. New York: Peter Lang.
- Kos, Mateja 2019 'Pomen nacionalnih muzejev pri ohranjanju kolektivnega spomina.' *Ars et humanitas* 13 (1): 234–47.
- Mahnič, Katja 2019 'Spomin: med individualnim in kolektivnim, med tradicijo in zgodovino.' *Ars et humanitas* 13 (1): 7–15.
- Peris, Carlos 2014 *Branislava Susnik, antropóloga del Paraguay*. Asunción: El lector.
- Pregelj, Barbara 2020 'Drevo Branislave Sušnik.' V: *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe, pričevanja / Moradas de Branislava Sušnik: documentos, textos, imágenes, testimonios*. Medvode: Malinc. Str. 149–53.
- Pregelj, Barbara in Francisco Tomsich 2020a, ur. *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe, pričevanja / Moradas de Branislava Sušnik: documentos, textos, imágenes, testimonios*. Medvode: Malinc.
- Pregelj, Barbara in Francisco Tomsich 2020b 'Anketa.' V: *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe, pričevanja / Moradas de Branislava Sušnik: documentos, textos, imágenes, testimonios*. Barbara Pregelj in Francisco Tomsich, ur. Medvode: Malinc. Str. 135–43.
- SSKJ, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Vir: <https://fran.si>.
- Širok, Kaja 2012 'Identitete, zgodovina in dediščina prostora – prakse spominjanja in komemoracije na Goriškem v XX. Stoletju.' *Acta histriae* 20 (4): 631–46.
- Tomsich, Francisco 2020a 'Raztrgani življenjepi, dialektičen življenjepi. Protislovja Branislave Sušnik.' V: *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe, pričevanja / Moradas de Branislava Sušnik: documentos, textos, imágenes, testimonios*. Barbara Pregelj in Francisco Tomsich, ur. Medvode: Malinc. Str. 45–72.
- Tomsich, Francisco 2020b 'Prenosna ikonologija Branislave Sušnik.' V: *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe, pričevanja / Moradas de Branislava Sušnik: documentos, textos, imágenes, testimonios*. Barbara Pregelj in Francisco Tomsich, ur. Medvode: Malinc. Str. 153–76.

Prispevek predstavlja raziskavo *Moradas de Branislava Susnik* | *Bivališča Branislave Sušnik*, ki se je od svojega začetka leta 2019 izrazila v različnih oblikah: dvojezičnem portalu (marec–april 2020), razstavi (julij 2020), dokumentarnem filmu o rojstni hiši Branislave Sušnik *Hiša med vodami* Henrike von Dewitz in nazadnje v dvojezični monografiji *Bivališča Branislave Sušnik: dokumenti, besedila, podobe in pričevanja*. Prispevek opiše multimedijijski projekt, v katerem smo izvedli raziskavo o dvojni identiteti in dvojnem pomenu dela Branislave Sušnik v kulturnih okoljih Slovenije in Paragvaja. Za izhodišče smo vzeli Medvode, rojstni kraj Branislave Sušnik, zasnovan pa je interdisciplinarno in transdisciplinarno. Prinaša rezultate raziskav, ki so bile izvedene v Medvodah, pa tudi prevedena in avtorska besedila ter izvirno in doslej še neobjavljeno gradivo, ki so ga prispevali umetniki, pisatelji in raziskovalci iz Slovenije in Paragvaja. To z različnih vidikov (besedila, film, vizualno gradivo, splet) ponuja raznovrstnost pogledov na delo, lik in dediščino slovensko-paragvajske znanstvenice Branislave Sušnik.

Ključne besede: projekt, dvojna identiteta, Medvode, Branislava Sušnik, monografija

ABSTRACT: REMEMBRANCE AND MONUMENT: THE CASE OF BRANISLAVA SUŠNIK

The article presents *Moradas de Branislava Susnik* | *Branislava Sušnik's Dwellings*, a research that has assumed various forms since its initiation in 2019: as a bilingual portal (March–April 2020), an exhibition (July 2020), a documentary film about the birthplace of Branislava Sušnik, *A House In Between Waters*, by Henrike von Dewitz (in the making – September 2020) and, a bilingual monograph *Branislava Susnik's Dwellings: Documents, Texts, Images and Testimonials*. Within the framework of this multimedia project, research was conducted into the dual identity, affiliation and dual meaning of Branislava Sušnik's work in the cultural environments of Slovenia and Paraguay. Taking Medvode, Branislava Sušnik's birthplace, as a starting point, the project adopts both inter- and transdisciplinary approach. In addition to the results of the research undertaken in Medvode, it includes translated and original works, as well as unprecedented and previously unpublished material contributed by artists, writers and researchers from Slovenia and Paraguay. This material provides a variety of views (considered from different angles: written works, film, visual material, the Web) of the work, personality and legacy of the Slovenian-Paraguayan scientist Branislava Sušnik.

Keywords: project, dual identity, Medvode, Branislava Sušnik, monograph

RESUMEN: CONMEMORACIÓN Y MONUMENTO: EL CASO DE BRANISLAVA SUŠNIK

Este capítulo presenta el proyecto de investigación *Moradas de Branislava Susnik* | *Bivališča Branislave Sušnik*, el cual ha tomado y toma, desde sus inicios en 2019 hasta hoy mismo, diversas formas: un portal bilingüe (publicado en marzo/abril de 2020), una muestra artística pedagógica (Medvode, julio de 2020), una película documental de Henrike von Dewitz sobre la casa natal de Branislava Sušnik titulada *Hiša med vodami* (*Casa entre aguas*, septiembre de 2020, en proceso), y un libro monográfico bilingüe *Moradas de Branislava Susnik: documentos, textos, imágenes y testimonios*. Hemos desarrollado en el marco de este proyecto multimedia, de carácter inter y transdisciplinario, una investigación sobre la doble identidad, la doble pertenencia y la doble importancia de la obra de Branislava Sušnik en los ámbitos culturales de Eslovenia y el Paraguay, partiendo de Medvode, la localidad natal de Susnik. Las diversas configuraciones del proyecto

para el público (libro, muestra, producción audiovisual, etc.) compilan resultados de investigación, y los materiales y documentos recabados presentan un caleidoscopio de acercamientos al trabajo, la figura y el legado de la científica eslovenoparaguaya producidos por artistas, escritores e investigadores de Eslovenia y el Paraguay.

Palabras clave: Branislava Sušnik, Medvode, investigación artística, Eslovenia y Paraguay, doble identidad, monográfico

O AVTORJIH

Francisco Tomsich je umetnik in pisatelj. Od leta 2000 pripravlja razstave, publikacije, scenska dela, kolektivne platforme, nedisciplinarne raziskovalne modele in pedagoška orodja. Njegova dela so bila razstavljena in objavljena v mednarodnem prostoru in večkrat nagrajena. Pozornost namenja materialnim pogojem produkcije v konkretnem prostoru in času in potrebi po ustvarjanju kritičnega dialoga med podobami preteklosti, pojmovanjem sedanjosti in dejavnimi modeli prihodnosti.

Elektronski naslov: franciscotomsich@gmail.com

Dr. Barbara Pregelj je doktorica literarnih ved in pridružena profesorica za literaturo na Univerzi v Novi Gorici, prevajalka in urednica na Založbi Malinc. Raziskuje predvsem različne vidike recepcije španske literature in kulture v slovenski književnosti in slovenske med špansko govorečimi, traduktološka vprašanja, literarno interpretacijo in mladinsko književnost. Organizirala je več simpozijev in obiske slovenskih ter španskih avtorjev v Sloveniji in Španiji.

Elektronski naslov: barbara.pregelj@guest.arnes.si